

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.34-43>
УДК 316.66:82-055.1

Сергій Кисельов

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0009-0008-7427-6284>

Дарія Сингаєвська

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
<https://orcid.org/0000-0003-0951-9821>

ПЕРФОМАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПЛАСТИЧНОСТІ ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Я б хотів зробити культурне неусвідомлене явним.
М. Фуко. «Ритуали виключення»*

У статті продемонстровано, як влада, що є ім'ям, яким називають, впливає на пластичність гендеру.

Ставлячи за мету дослідити перформативність як чинник пластичності гендерної ідентичності, автори здійснили спробу визначити спосіб творення носія гендерної ідентичності.

Значну увагу зосереджено на протиборстві наділення та усвідомлення влади, що типізує ієрархічність відносин статей, а не гендерів. Останні є наслідком «капілярного» характеру влади й інституціоналізують дискурсивні практики. Відтак здійснено спробу виявлення граматики гендеру. Для цього використано класичні праці Дж. Батлера, П. Бергера та інших авторів, які були прихильниками пошуку коренів соціальних феноменів у реальності повсякденного життя.

Виявлено, що наразі Україна перебуває на перехідному етапі на шляху до постмодернізму. Запропоновано концептуальну оптику бачення гендеру як щоденно твореної ролі. Зроблено припущення, що суб'єктивність виникає як механізм заперечення, за якого заперечуване зовнішнє стає критичною іманентною характеристикою. Досліджено, що пластичність гендеру здобувається через проходження декількох етапів, зокрема в результаті міжсуб'єктивної взаємодії через габітуалізацію, типізацію, інституалізацію та легітимацію. Доведено, що вирішенням кризи традиційної конотації гендеру може бути громадянська просвіта, здатна подолати імплізію масової свідомості, яка вбирає наперед вироблені смисли без будь-якої рефлексії, не володіючи, за Ж. Бодріаром, ні атрибутом, ні предикатом, ні якістю, ні референцією. Однак якщо замість «ментального вірусу» запустити системну протиотруту, то можливо домогтися зміни парохіально-гендерного сприйняття. Прийнявши дискурсивний характер гендеру та матеріалізм його диспозитиву, «Її історія» (HERstory) може віднайти свій голос, не перебуваючи по той бік «трансцендентної» «Її історії» (HISstory).

Ключові слова: гендер, гендеризація, перформативність, Батлер, Бергер, Лукман.

Епістемологічний переворот постмодерної доби задав неконвенційний ритм універсуму сенсів. Серед категорій, що зазнали зміни, постає і гендер. Проблематизація гендеру вводить його в науковий дискурс, що, як буде показано далі в цій статті, є основоположним для трансформації інтерпретативних схем, а отже й диспозитиву влади.

Мета статті – дослідити перфомативність як чинник пластичності гендерної ідентичності. Автори ставили перед собою **завдання** – визначити спосіб творення носія гендерної ідентичності.

У класичній праці «Друга стаття» Симона де Бовуар аналізує соціальне конструювання ролей чоловіків і жінок та, у вузькій перспективі, хронологічний зріз поневолення й емансипації жінок. На рольовому розподілі відповідальності зосереджує увагу Бетті Фрідан у праці «Загадка жіночності», що підводить до дослідження другої хвилі фемінізму. Гендерному балансуванню та методології відображення гендеру в художньому тексті присвячує наукову розвідку Наталія Нера. Поколіннєвий зріз передачі гендерних уявлень у дитячій літературі розглянуто у статті Ірини Борисюк «Трансформація гендерних ролей в українській літературі для дітей».

Джудіт Лорбер визначає гендер як організовану модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, що характеризує не лише їхнє міжособистісне спілкування чи взаємодію в сім'ї, але й соціальні відносини в основних інститутах суспільства, наприклад, у соціальних класах, ієрархіях великих організацій та у формуванні структури зайнятості¹.

Обмежуючи загальне твердження про рівність людей, Платон вважає несправедливим аскриптивне положення жінок у суспільстві, вкорінене у звичаї, людським законом². Гендерна нерівність простежується ще в давньогрецькій міфотворчості. Вибираючи назву міста на честь Афіни чи Посейдона, жінки проголосували за йменування на честь Мінерви (грецький аналог Афіни), через що їх позбавили виборчого права та права участі в публічних зібраннях. Сучасне законодавство не таке радикальне. Стаття 24 Конституції України (розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина») гарантує громадянам рівні конституційні права і свободи: «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками»³. У статті 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначено, що «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків...»⁴. Однак, щоб зрозуміти субстантивний зміст поняття «гендер», варто закласти вагоміше теоретичне підґрунтя. Поняття «роль» визначається характером соціальної взаємодії. Знання ж про «взаємні типізації поведінки» декодує зміст категорії «роль». Зокрема, П. Бергер і Т. Лукман у праці «Соціальне конструювання реальності» зазначають, що інститути втілюються в індивідуальному досвіді за допомогою ролей⁵. Інтерналізуючи задані норми, ми стаємо частиною соціального світу, а пропускаючи окремі соціальні факти через інтерпретативну сітку сприйняття, ми суб'єктивуємо або ж адаптуємо його для можливості власного буття тут-і-зараз.

Гарольд Гарфінкель і Альфред Шюц також говорять про типізований життєвий світ, де знання слугує інструментом. По-новому сприймається теза Дарвіна: виживають не найсильніші чи найпрудкіші, а найприспосованіші. Отже, наше знання – інструмент виживання. Мова ж є контейнером смислів, які, зрозуміло, іманентно містяться в соціальних ролях, і створює певні очікування щодо людської поведінки. Виходить, що роль є наслідком повсякденної практичної комунікації або ж секвенцією рутинізованої поведінки через знання, тобто практикою, яка складається,

¹ Judith Lorber and Susan Farrell, *The Social Construction of Gender* (Newbury Park: Sage, 1991).

² Платон, *Держава* (Київ: Основи, 2000).

³ Верховна Рада України, *Конституція України*, 28 червня 1996, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴ Верховна Рада України, *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*, Закон України 2866-IV, 8 вересня 2005, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

⁵ Peter Berger and Thomas Luckmann, *The social construction of reality* (Anchor, 1967).

за А. Реквіцом, із взаємопов'язаних елементів: форм тілесної активності, форм ментальної активності, речей та їх використання, а також фонового знання у формі розуміння, знання-як, емоційних станів та мотиваційного знання⁶. Можемо підтвердити тезу Р. Вільямса про те, що «культура буденна», кожен із нас задає культурний ритм, пристосовуючись до існуючого, що формує стиль мислення⁷. Приготування їжі, догляд за дітьми, закупи: усі ці броделівські «структури повсякдення» декодують біполярність рольових приписів, а отже і стереотипів. За даними дослідження Gfk Omnibus, станом на 2018 р. 63 % респондентів вважали, що жінка має народити дитину для реалізації в житті⁸. Зрозуміло, що «формується, так би мовити, “блок”, цілісність якого обов'язково залежить від існування та специфічних взаємозв'язків елементів, і який не може бути зведений до жодного з цих окремих елементів»⁹.

Прийняти біполярний дискурс чоловік–жінка, ідеальне–матеріальне, суб'єкт–об'єктне відношення, субстанційне–акцидентне означає продовжити процес ієрархізації аскриптивних ролей жінки та чоловіка із заданим набором патернів і норм. Тож варто здійснити деррідеанську «деконструкцію» поняття «гендер». Виростаючи з історії повсякденності, або ж темпоральної культурної практики, поняття закладають зміст суспільних інститутів. Усе це і є матеріалом для деконструкції. Мова ж є системою знаків, які типізують та об'єктивують ментальні конструкції. У деконструкції та гендеру є дещо спільне – процес, усе і водночас ніщо, винаходження... Отже, варто деконструювати цей процес створення смислів, щоб зрозуміти граматику мотивів. Якщо «мова – дім буття», то цим буттям є влада. Сказати, що метою гендерної рівності, зокрема фемінізму, є утвердження сфери суб'єктності, мало. Більший евристичний потенціал має характеристика цієї суб'єктності, яку буде розкрито далі. Погоджуючись із тим, що гендер є соціальним конструктом, потрібно прийняти, що соціальний світ є світом інтерсуб'єктивних значень, що виробляються в повсякденній взаємодії. А. Шюц зазначає, що від самого початку повсякденність постає перед нами як смисловий універсум, сукупність значень, які ми повинні інтерпретувати, щоб мати опору в цьому світі, дійти згоди з ним¹⁰. Стосовно цього Бергер і Лукман писали, що серед багатьох реальностей існує одна, яка є реальністю *par excellence*. Це – реальність повсякденного життя.

Загальне уявлення про гендер у результаті міжсуб'єктної взаємодії проходить етапи габітуалізації, типізації, інституалізації та легітимації. На першому етапі індивід відтворює звичку через перманентну імплікацію знань. Це і є предметна реальність, яку ми інтерпретуємо. На етапі типізації формуються колективні уявлення, простіше кажучи, це механізм ярликування для спрощення реальності. У результаті маємо стереотипи. Вироблені патерни настільки вкорінюються в систему, що набувають інституалізації, а згодом і «об'єктивності другого порядку» – легітимації. Контингентний соціокультурний простір складається з непорядкованої сукупності людей, мікропроцесів, механізмів взаємодії, мови... Такий «капілярний» характер влади й інституалізує політику дискурсивних практик¹¹. Так чи інакше, мета дискурсу – встановити власну монополію на істину, інкорпорувавши владу на рівень мікропрактик і мови. Це і є режим влади-знання. Цю теорію бере на озброєння Дж. Батлер, зазначаючи, що інституалізація передбачає творення антагоністичного Іншого. У її концепції гендер постає перфомативною репрезентацією – тим, що конститує буденність, те, що здійснюємо тут-і-зараз. Центральним є питання світосприйняття себе через переважання фемінності/маскулінності та окреслення сфери суб'єктності. Гендер не є сутністю ідентичності, а радше ефектом, регулярним соціетальним перфомативом, а не «додискурсивним я». Тобто гендеризація не є сингулярним актом, а вироблена імперативом «гетеросексуального закону».

⁶ Andreas Reckwitz, "Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing," *European Journal of Social Theory* 5, no. 2 (2002): 243–63, <https://doi.org/10.1177/13684310222225432>.

⁷ Raymond Williams, "Culture is ordinary," in *Studying Culture. An Introductory Reader*, ed. Ann Gray and Jim McGuigan (New York: Arnold, 1997), 5–14.

⁸ Віра Агеєва, Тамара Марценюк, ред., *Інша оптика: гендерні виклики сучасності* (Київ: Смолоскип, 2019).

⁹ Reckwitz, "Toward a Theory of Social Practices," 249.

¹⁰ Альфред Шюц, «Структура повсякденного мислення», *Соціологічні дослідження* 2 (1988): 131.

¹¹ Michel Foucault, "Truth and power," in *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*, ed. Colin Gordon (New York: Pantheon, 1980), 109–133.

Отже, допоки дослідницький інтерес привертають докази відтворення досвіду певних груп, поза фокусом лишається контекст виникнення цього досвіду: «Замість того, щоб стати основою для дослідження історії виникнення відмінностей, їх функціонування та способів конституювання суб'єктів, що діють у реальному світі, докази досвіду стають доказами факту вже наявної відмінності»¹². Локусом уваги для Дж. Батлер стає той ефект меж, у яких ми прирівнюємо поняття «природне» та «жіноче». Інституалізація таких практик і призводить до натуралізації статевих відмінностей, адже «якщо ми вже заздалегідь гендерні (gendered), занурені в гендер, то який сенс говорити, що ми вибираємо те, що вже є?»¹³. Суб'єкт гендеризації відкидає побічні характеристики, які не вписуються в задані межі суспільних практик. Отже, суб'єктність виникає з механізму заперечення, за якого заперечуване зовнішнє стає критичною іманентною характеристикою. Твердження про буття жінкою або чоловіком, за Дж. Батлер, «всього лиш фантазматична конструкція, що відповідає визначеним цілям, але заперечує внутрішню комплексність та невизначеність самого терміна»¹⁴. У поняття ідентичності закладено ендо- та екзоцлілі. По-перше, вони захищають внутрішній простір суб'єктності від руйнування зовнішніми плюральними життєсвітами. Однак водночас вони проєктують себе назовні – єдиний шлях залишитися на порядку денному. Таке поєднання, на перший погляд, антагоністичних функцій і є тим, завдяки чому ідентичності можуть зберігати та виражати себе. Другорядні ж характеристики відчужуються задля чіткішої кристалізації ідентичності. Імперативний дискурс конструює фемінність і маскуліність через втрату сексуальних преференцій, які не мають розглядатися індивідами як заборона. Отже, влада *натуралізує* гендерну роль та обмежує сферу гомосексуальності: «Якщо бути дівчинкою означає бути нею в тій мірі, у якій не бажати дівчинку, тоді бажати дівчинку ставить під питання буття дівчинкою»¹⁵. З такої перспективи гомосексуальність була б кінцем гендеру. Проте це не так. Якщо гетеросексуальність передбачає відмову від одностатевого бажання, то це і є вибір ідентифікації: «Справді, прагнення до фемінності позначено цією відмовою: він бажає жінку, якою ніколи не буде. [...] Вона його відчужена ідентифікація (виконана ним відмова – одночасно й ідентифікація, і об'єкт його бажання)»¹⁶. Суб'єктність передбачає одночасно підкорення та самостійність, тяжіння та відштовхування. Приклад інтерпеляції Альтюссера, коли індивід обертається на звертання поліції «Ей ти!», підтверджує цей аргумент, демонструючи, як мовні засоби «виробляють» соціального суб'єкта. Суб'єкт постає реактивним ефектом влади. Субординація є тим відштовхуванням, що зумовлює тяжіння до суб'єктності. Адже, щоб захистити свої кордони, їх спочатку потрібно звести у відповідь на зовнішній тиск. У термінах Дж. Батлер, механізм тяжіння-відштовхування і є подвійною онтологією структури суб'єкта. Однак зовнішній тиск не завжди має мовленнєву форму, інтерпеляція може здійснюватися через бюрократичний апарат, цензуру тощо. «Можна інтерпелювати, поставити на місце, вказати місце через мовчання, за допомогою неадресації»¹⁷.

Думка Дж. Батлер сформована під впливом Жана-Поля Сартра та його праці «Буття і Ніщо». Ми не є закинутими у світ, але наявні в ньому. Відкидання екзистенції допомагає зрозуміти, що окрім тіла існує плетиво наперед заданих конструктів, що доповнюють світобачення людини впродовж життя, а «тіло не статичний чи самототожний феномен, а модус інтенціональності, спрямована сила й режим бажання»¹⁸. Хоча, на нашу думку, те означуване, що надається тілу, краще застосовувати до тілесності.

Висловлюючи цю думку, Дж. Батлер одразу дає протиотруту від панівних переконань про наявність «жіночого досвіду» – порушення циркуляції дій у структурі¹⁹.

¹² Joan Scott, "The Evidence of Experience," *Critical Inquiry* 17, no. 4 (1991): 773–97, <http://www.jstor.org/stable/1343743>.

¹³ Judith Butler, "Variations of Sex and Gender: Beauvoir Wittig, and Foucault," *Praxis International* 5, no. 4 (1985): 505–516.

¹⁴ Джудит Батлер, *Психика власти: теорії суб'єкції*, пер. З. Баблюяна (Харьков: ХЦІГІ; Санкт-Петербург: Алетейя, 2002), 6.

¹⁵ Там само, 115.

¹⁶ Там само, 116.

¹⁷ Judith Butler, *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (London: Routledge, 1997).

¹⁸ Butler, "Variations of Sex and Gender: Beauvoir Wittig, and Foucault."

¹⁹ Judith Butler, "Further Reflections on Conversation of Our Time," *Diacritics* 27, no. 1 (1997): 13–15, <http://www.jstor.org/stable/1566267>.

Як бачимо, процес циклічний, адже, щоб сформувати традицію, потрібен часовий проміжок тяглістю в покоління, а отже і процеси легітимації. Наразі легітимованою є панівна бінарна опозиція, що має бути подолана: публічне – приватне. Тяглість цих дихотомічних положень укорінена в поняття тіла й тілесності. Традиційно за жінкою закріплюють сферу приватного, яка замикається на вродженій здатності до дітонародження; за чоловіком – сферу публічного, а отже і право на формування порядку денного. Статеворольовий підхід до розуміння статевої відносин, запропонований Парсоном і Бейлзом, наділяє жінку експресивною роллю, а чоловіка – інструментальною²⁰. Основним недоліком такого підходу є так званий консенсус щодо справедливості такого розподілу, чого в принципі важко досягти, адже цінності різняться і від рівня політичної культури. Ми ж пропонуємо розуміти гендеризацію через рекрутування гендеру, що бере до уваги соціальну нерівність. Для цього варто розуміти семантичне забарвлення тіла (як біологічної даності) та тілесності – ефекту культурного простору. Такий фокус конструює чоловічу владу над (*power over*) – можливість домінувати та *бути почутими* – та жіночу владу для (*empowerment to*) – непримусовий рекомендаційний характер компетенції та *говоріння*. Гендерна рівність, якщо реконцептуалізувати аристотелівське «мовчання жінку прикрашає»²¹, – це рівноцінна суб'єктність фемінності та маскулітності без іманентного відкидання права бути почутими для жінок та імперативного нав'язування чоловіків.

«Приватне – це політичне»²² висунуло традиційно «приватні» проблеми жіночої статі – піклування про дітей, репродуктивні функції – в публічний простір, політизуючи їх. Однак було б помилкою стверджувати, що тіло – лише біологічна даність. «Та пробуджений, навчений мовить: “Я тільки плоть і ніщо інше, а душа – просто слово для означення чогось у плоті”»²³, – так Ніцше реагує на ігнорування матеріалізму культурного простору; для «в'язниці тіла» – так би означив Фуко. Адже, якби не було історичних ярликів, на тіло дівчинки не одягали б рожеву сукенку, а хлопчику не казали, що варто стримувати емоції. Очевидно, що відбувається дисциплінування тіла, що і є матеріалізмом, яке згодом стає дискурсивною тілесністю. Одяг, будівлі, книги, ландшафти – усе це є візуальним віддзеркаленням культурних практик. Крій вбрання здійснюється через епістему параметрів, стилю життя, соціального ранжування. Видання книжок залежить від цензурування, географічне проєктування відділяє публічне від приватного... Вказуючи «для неї» (*for her*) або «для нього» (*for him*), бренди таргетують продукцію, у такий спосіб «виробляють» гендерні відмінності та слугують механізмом перфомативності, що начебто утворює ядро поняття «гендер». Здається, індивід має вибір, насправді ж опції пропонують уже в обмеженому соціальному ландшафті. Не маючи прикладного функціоналу, парфум несе закодовані ідеологеми. Фемінність не може бути представленою поза перфомативністю. Бінарне таргетування додискурсивно задає уявлення про те, які атрибутивні якості має жінка чи чоловік. Жіночі аромати мають акцент на солодких, квіткових нотах, чоловічі – на деревних. Формула Дж. Сьорля «слова пристосовуються до світу»²⁴ перетворюється на «світ, що пристосовується до слів». Ця заувага має фундаментальне значення, адже описані вище феномени потребують доповнення теорії гендерного конструктивізму. Дискурс справді має значення, але й матерія має значення. Тож ми вважаємо, що перфомативна теорія має суттєве упущення з позицій матеріалізму. Матеріалізм не лише не суперечить конструктивістському розумінню гендерного дискурсу, а й доповнює його, оскільки передбачає постійне відтворення ідентичності з наявних структур, адже від народження людина вже закинута у світ. Матерія є потенціалом форми. Дж. Батлер не розглядає впливу матеріалізму на становлення гендерної ідентичності, хоча Фуко, погляди якого американська філософія в подальшому розвивала, вбачав у людині емпірико-трансцендентну сутність²⁵ – тобто фізичне буття людини скеровує культуротворення. Дж. Батлер розглядає матерію

²⁰ Talcott Parsons, “Age and Sex in the Social Structure,” in *Essays in Sociological Theory* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1949), 89–103.

²¹ Аристотель, *Політика* (Київ: Основи, 2000), <http://litopys.org.ua/aristotle/arist02.htm>.

²² Фразу «The personal is political» вжила Керол Ганіш: Carol Hanisch, *Notes from the Second Year*, 1970.

²³ Фрідріх Ніцше, *Так казав Заратустра: Книжка для всіх і ні для кого*, <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3781&page=4>.

²⁴ John Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language* (Cambridge University Press, 1969).

²⁵ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (Vintage, 1994).

як ефект відтворення, однак для відтворення потрібен простір – матерія. Удосконалюючи таким чином теорію перфомативності гендеру, ми утворюємо те, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі висловили в лаконічній формі колажу: «Колаж, у своїй множинності, з необхідністю діє на семіотичні коливання, матеріальні коливання та соціальні коливання одночасно»²⁶. У разі варіації будь-якої з цих змінних трансформується і практика. Наприклад, реклама парфумів апелює до зовнішнього вигляду, до трендів і культурного контексту, де фемінність ототожнюється з привабливістю, а маскуліність із мужністю. Наведемо для прикладу опис аромату «*Forbidden Euphoria*» («Заборонена ейфорія») від *Calvin Klein*: «*Possessing an innate confidence and sophistication, she is just starting to explore her sexuality. What she doesn't yet know is that she already is every man's fantasy*» («Маючи вроджену впевненість і вишуканість, вона тільки починає пізнавати свою сексуальність. Вона ще не знає, що вона вже є фантазією кожного чоловіка») або «*Femme*» лінії *Hugo Boss*: «*Femme by Boss is harmony in a bottle. It represents the evolution of femininity with its combination of luminous white flowers and creamy, musky notes that radiate a sensual and modern feminine aura*» («*Femme* від *Boss* – це гармонія у флаконі. Уособлює еволюцію жіночності завдяки поєднанню сяючих білих квітів і вершкових мускусних нот, які випромінюють чуттєву та сучасну жіночу ауру»).

Як бачимо, матеріальний простір, який є втіленням диспозитиву влади та водночас рамками виникнення нових дискурсів, і є тим іманентним втіленням, що постійно залишається поза дослідницьким інтересом. Отже, щоб виробити адекватне пояснення гендеру та процесу типізації інтерпретаційних схем, варто поєднати погляди конструктивістів та М. Кіммела, який пропонує розглядати гендер як ідентичність, взаємодію та інституцію: «інституції створюють гендеровані нормативні стандарти, насаджують гендеровану інституційну логіку і виступають у ролі головних чинників відтворення нерівності. Гендерована ідентичність індивідів формує ці гендеровані інституції, а гендеровані інституції втілюють і відтворюють нерівності, які складають гендерну ідентичність»²⁷. Цей цикл паралельно проходить етапи габітуалізації, типізації, інституалізації та легітимації.

Вживлюючи теорію в український контекст, можна констатувати, що наразі Україна перебуває на перехідному етапі на шляху до постмодернізму, тож суспільство поки що намагається звести кордони, щоб згодом їх зруйнувати. Очевидно, що різка зміна неможлива, однак помітні позитивні тенденції. Зокрема, на сході України в місті Добропілля відбувалася рутинізація поняття гендерної рівності із зображенням жінки, яка не є додатком до іміджу чоловіка, а намагається здобути сферу суб'єктності, через артикуляцію своїх інтересів. Одна з таких ініціатив – організація «*Diva*», що і є частиною громадянської просвіти, про яку йшлося раніше²⁸. Поширення набула ідея запуску програми «*Культура та мистецтво*», що є невіддільною сферою суспільних трансформацій. Така практика яскраво ілюструє роздуми Дж. Батлер про перехід приватного в публічне. Учасниці представляють різні соціальні групи та не висуюють конкретних вимог, пропонуючи замість мовного перфомативу демонстрацію власних тіл. У такий спосіб членкині створюють простір «яви». Адаже саме публічна сфера впливає на культуру.

Урівноваження гендерних прав є корисним для всього суспільства, а не лише для маргіналізованих груп. Наприклад, у місті Карлскуга (Швеція) застосування комплексного гендерного підходу допомогло поліпшити інфраструктуру та скоротити витрати на соціальне забезпечення. Поштовхом стало те, що пішоходи утричі частіше, ніж автомобілісти, травмувалися внаслідок ДТП, спричинених ожеледицею. Муніципалітет міста проаналізував зачищення територій від снігу з погляду гендерної рівності та з'ясував, що в прибиранні снігу пріоритет надавали «чоловічим» територіям (кільцеві дороги, дороги до корпорацій) і в останню чергу чистили тротуари. Через високу травматичність вирішили змінити політику, віддаючи перевагу пішохідним, комунальним територіям, що сприяло загальному поліпшенню інфраструктури. Гендер варто брати до уваги, щоб бачити досі непомітні імплікації. Це і є повага до гендеру, що реалізується повсякденно.

²⁶ Gilles Deleuze and Felix Guattari, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* (London: University of Minnesota Press, 1987), 22.

²⁷ Майкл Кімел, *Гендероване суспільство* (Київ: Сфера, 2003), 146.

²⁸ Всі дані щодо організації «*Diva*» отримано до 2022 р., до початку повномасштабної війни з Росією.

Висновки. Подоланням кризи традиційної конотації гендеру може бути громадянська просвіта, яка, на наше переконання, здатна подолати імплізію масової свідомості, яка вбирає наперед вироблені смисли без будь-якої рефлексії, не володіючи, за Ж. Бодріаром, ні атрибутом, ні предикатом, ні якістю, ні референцією. Комунікаційні мережі – це величезна вірусна система, яка поширює смертельну небезпеку, оскільки достатньо маленької іскри, щоб стався вибух колективної реакції, за аналогією з тим, як найменша частинка, поміщена в насичений розчин, спричиняє миттєву кристалізацію²⁹. Однак якщо замість «ментального вірусу» запустити системну протитруту, то можна змінити парохіально-гендерне сприйняття. Приймаючи дискурсивний характер гендеру та матеріалізм його диспозитиву, «Її історія» (*HERstory*) може віднайти свій голос, не перебуваючи по той бік «трансцендентної» «Його історії» (*HISstory*).

Список використаної літератури

- Агеева, Віра, та Тамара Марценюк, ред. *Інша оптика: гендерні виклики сучасності*. Київ: Смолоскип, 2019.
- Арістотель. *Політика*. Київ: Основи, 2000.
- Батлер, Джудит. *Психика влади: теорії суб'єкції*. Переклад З. Баблюяна. Харків: Харківський центр гендерних досліджень; Санкт-Петербург: Алетейя, 2002.
- Верховна Рада України. *Конституція України*. Ухвалено 28 червня 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Верховна Рада України. *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків*. Закон України 2866-IV. Ухвалено 8 вересня 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
- Кімел, Майкл. *Гендероване суспільство*. Київ: Сфера, 2003.
- Ніцше, Фрідріх. *Так казав Заратустра: Книжка для всіх і ні для кого*. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3781&page=4>.
- Платон. *Держава*. Київ: Основи, 2000.
- Шюц, Альфред. «Структура повсякденного мислення», *Соціологічні дослідження* 2 (1988): 129–37.
- Baudrillard, Jean. “Ruminations for Spongiform Encephala.” In *Screened Out*, translated by Chris Turner, 171–75. New York: Verso, 2002.
- Berger, Peter, and Thomas Luckmann. *The social construction of reality*. Anchor, 1967.
- Butler, Judith. “Variations of Sex and Gender: Beauvoir Wittig, and Foucault,” *Praxis International* 5, no. 4 (1985): 505–516.
- . *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London: Routledge, 1997.
- . “Further Reflections on Conversation of Our Time.” *Diacritics* 27, no. 1 (1997): 13–15. <http://www.jstor.org/stable/1566267>.
- Deleuze, Gilles, and Felix Guattari. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London: University of Minnesota Press, 1987.
- Foucault, Michel. “Truth and Power.” In *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*, edited by Colin Gordon, 109–133. New York: Pantheon, 1980.
- . *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Vintage, 1994.
- Lorber, Judith, and Susan Farrell. *The Social Construction of Gender*. Newbury Park: Sage, 1991.
- Parsons, Talcott. “Age and Sex in the Social Structure.” In *Essays in Sociological Theory*, 89–103. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1949.
- Reckwitz, Andreas. “Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing.” *European Journal of Social Theory* 5, no. 2 (2002): 243–63. <https://doi.org/10.1177/13684310222225432>.
- Scott, Joan. “The Evidence of Experience.” *Critical Inquiry* 17, no. 4 (1991): 773–97. <http://www.jstor.org/stable/1343743>.
- Searle, John. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.
- Williams, Raymond. “Culture is ordinary.” In *Studying Culture. An Introductory Reader*, edited by Ann Gray and Jim McGuigan, 5–14. New York: Arnold, 1997.

²⁹ Jean Baudrillard, “Ruminations for Spongiform Encephala,” in *Screened Out* (New York: Verso, 2002), 171.

Bibliography

- Ageyeva, Vira, and Tamara Martsenyuk, eds. *Insha optyka: ґендерни vyklyky suchasnosti* [*Other Optics: Gender Challenges of Today*]. Kyiv: Smoloskyp, 2019 [in Ukrainian].
- Aristotle. *Politics*. Kyiv: Osnovy, 2000 [in Ukrainian].
- Baudrillard, Jean. "Ruminations for Spongiform Encephala." In *Screened Out*, translated by Chris Turner, 171–75. New York: Verso, 2002.
- Berger, Peter, and Thomas Luckmann. *The social construction of reality*. Anchor, 1967.
- Butler, Judith. "Variations of Sex and Gender: Beauvoir Wittig, and Foucault," *Praxis International* 5, no. 4 (1985): 505–516.
- . "Further Reflections on Conversation of Our Time." *Diacritics* 27, no. 1 (1997): 13–15. <http://www.jstor.org/stable/1566267>.
- . *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London: Routledge, 1997.
- . *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Translated by Z. Babloyan. Kharkiv: Kharkiv Center for Gender Research; St. Petersburg: Aletheya, 2002 [in Russian].
- Deleuze, Gilles, and Felix Guattari. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London: University of Minnesota Press, 1987.
- Foucault, Michel. "Truth and Power." In *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*, edited by Colin Gordon, 109–133. New York: Pantheon, 1980.
- . *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Vintage, 1994.
- Kimmel, Michael. *The Gendered Society*. Kyiv: Sfera, 2003 [in Ukrainian].
- Lorber, Judith, and Susan Farrell. *The Social Construction of Gender*. Newbury Park: Sage, 1991.
- Nietzsche, Friedrich. *Tak kazav Zaratustra: Knyzhka dlia vsikh i ni dlia koho* [*Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen*]. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3781&page=4> [in Ukrainian].
- Parsons, Talcott. "Age and Sex in the Social Structure." In *Essays in Sociological Theory*, 89–103. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1949.
- Plato. *Derzhava* [*Republic*]. Kyiv: Osnovy, 2000 [in Ukrainian].
- Reckwitz, Andreas. "Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing." *European Journal of Social Theory* 5, no. 2 (2002): 243–63. <https://doi.org/10.1177/13684310222225432>.
- Schütz, Alfred. "Struktura povsednevnogo myshleniya." *Sociologicheskije issledovaniya* 2 (1988): 129–37 [in Russian].
- Scott, Joan. "The Evidence of Experience." *Critical Inquiry* 17, no. 4 (1991): 773–97. <http://www.jstor.org/stable/1343743>.
- Searle, John. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.
- Verkhovna Rada of Ukraine. *The Constitution of Ukraine*. June 28, 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhyvostei zhinok i cholovikiv* [*On ensuring equal rights and opportunities for women and men*]. Law of Ukraine 2866-IV. September 8, 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
- Williams, Raymond. "Culture is ordinary." In *Studying Culture. An Introductory Reader*, edited by Ann Gray and Jim McGuigan, 5–14. New York: Arnold, 1997.

Sergiy Kyselov

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Daria Synhaievska

National University of Kyiv-Mohyla Academy

PERFORMATIVITY AS A FACTOR OF GENDER IDENTITY PLASTICITY

Abstract

The article demonstrates how authority, as a form of address, influences the plasticity of gender. With the aim of exploring performativity as a factor in the plasticity of gender identity, the authors attempt to define how the bearer of gender identity is created.

Significant attention is devoted to resisting endowment and realizing authority, which typifies hierarchical relations of status rather than genders. The latter are a consequence of the “capillary” nature of authority and institutionalize discursive practices. Consequently, an attempt is made to identify gender grammatology. For this purpose, classical works by J. Butler, P. Berger, and other authors who advocate for tracing the roots of social phenomena in the reality of everyday life are used.

It is revealed that Ukraine is currently in a transitional stage towards postmodernism. A conceptual perspective is proposed, viewing gender as a role daily created. The assumption is made that subjectivity arises from the mechanism of denial, where the denied external becomes a critically immanent characteristic. It is explored that the plasticity of gender is achieved through several stages, including intersubjective interaction through habituation, typification, institutionalization, and legitimation. It is proven that resolving the crisis of traditional gender connotation can be achieved through civic education, capable of overcoming the implosion of mass consciousness, which absorbs pre-formed meanings without any reflection, lacking “neither attribute, nor predicate, nor quality, nor reference.” However, launching a systemic counter-agent instead of a “mental virus” can change parochial-gender perception. Embracing the discursive nature of gender and materialism of its dispositif, “HERstory” can find its voice without being on the other side of the “transcendent” “HISstory.”

Keywords: gender, genderization, performativity, Butler, Berger, Luckmann.

Матеріал надійшов 16 грудня 2023 р.

Кисельов Сергій Олегович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Kyselov Sergiy – PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Science, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0009-0008-7427-6284

E-mail: sok@ukma.edu.ua

Сингаєвська Дарія Миколаївна – здобувачка ОНП «Європейські студії» Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Synhaievska Daria – graduate student of the “European Studies” program, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID iD: 0000-0003-0951-9821

E-mail: dsynhaievska@gmail.com

.....
Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Кисельов, Сергій, та Дарія Сингаєвська. «Перформативність як чинник пластичності гендерної ідентичності». *Empirio* 1, № 1 (2024): 34–43. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.34-43>

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Kyselov, Sergiy, and Daria Synhaievska. “Performativity as a Factor of Gender Identity Plasticity.” *Empirio* 1, no. 1 (2024): 34–43. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.34-43> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)